

ANDRZEJ B. KRUPA, Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie
ORCID: 0000-0001-8156-7698
abkrupa@wp.pl

WŁADZE PARTYJNO-PAŃSTWOWE WOJEWÓDZTWA ELBLĄSKIEGO WOBEC WIZYTY JANA PAWŁA II W POLSCE W 1979 ROKU

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest przedstawienie niepodjęmowanego dotychczas zagadnienia zaangażowania aparatu partyjno-państwowego województwa elbląskiego w pielgrzymkę Jana Pawła II w Polsce w 1979 r. Koordynacją działań władz zajął się zespół wojewódzki do spraw kleru w Elblągu pod bezpośrednim nadzorem Komitetu Centralnego PZPR. W trakcie wizyty papieża wprowadzono całodobowe dyżury aktywu partyjnego województwa. Najistotniejszym efektem pielgrzymki okazało się ożywienie religijne społeczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: polityka wyznaniowa, Polska Ludowa, województwo elbląskie, diecezja gdańska, diecezja warmińska, Jan Paweł II.

PARTY AND STATE AUTHORITIES OF THE ELBLĄG PROVINCE IN VIEW OF JOHN PAUL II'S VISIT TO POLAND IN 1979

ABSTRACT: The purpose of this article is to present the involvement of the party-state apparatus of the Elbląg Province during John Paul II's pilgrimage to Poland in 1979. The coordination of the authorities' activities was handled by the Elbląg Provincial Team for Clergy Affairs under the direct supervision of the PZPR Central Committee. However, during the Pope's visit, 24-hour party activist duty was introduced in the province. The most important effect of the pilgrimage was the religious revival of the population.

KEYWORDS: denominational policy, Polish People's Republic, Elbląg province, Diocese of Warmia, Diocese of Gdańsk, John Paul II.

Translated by Andrzej B. Krupa

Wstęp

Problematyka wizyty w Polsce w czerwcu 1979 r. Jana Pawła II cieszyła się sporym zainteresowaniem historyków. Nie sposób tu pominąć publikacji o charakterze podręcznikowym Antoniego Dudka i Ryszarda Gryza¹ oraz ks. Zygmunta Zielińskiego i Sabiny Bober². Należy jednak przede wszystkim wymienić opracowania Pawła Skibińskiego³, Andrzeja Friszke i Marcina Zaremy⁴ wraz z cennym aneksem źródłowym⁵, Henryka Dominiczaka⁶, edycję dokumentów źródłowych, przygotowaną przez Petera Rainę⁷ oraz szeregu prac Rafała Łatki⁸. W dotychczas opublikowanej literaturze w sposób marginalny potraktowano jednak zaangażowanie w pielgrzymkę aparatu partyjno-państwowego w tych częściach Polski, których papież nie odwiedził. Jedyne wzmianki, dotyczące województwa elbląskiego zamieścili Karol Nawrocki w monografii, dotyczącej *oporu społecznego wobec władzy komunistycznej na tym terenie*⁹ oraz Krzysztof Andrzej Kierski przy omawianiu relacji rządów diecezji warmińskiej władzami Polski po II wojnie światowej¹⁰, nie wyczerpując sformułowanego w tytule ar-

¹ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 342-347.

² Z. Zieliński, S. Bober, *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009, s. 201-208.

³ P. Skibiński, *Odnova tej ziemi. I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020.

⁴ A. Friszke, M. Zaremba, *Wokół pierwszej pielgrzymki*, [w:] *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, red. ciż, Warszawa 2005, s. 5-73.

⁵ *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, red. ciż, Warszawa 2005, s. 75-325.

⁶ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 428-435.

⁷ P. Raina, *Wizyty apostolskie Jana Pawła II w Polsce. Rozmowy przygotowawcze Watykan-PRL-Episkopat*, Warszawa 1997, s. 15-122.

⁸ R. Łatka, *Krakowski etap I Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny z perspektywy władz PRL. Próba syntetycznego spojrzenia*, „Res Historica” 2016, nr 42, s. 301-328; Tenże, *Rada Główna Episkopatu Polski a pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, „Dzieje Najnowsze” 2018 nr 1, s. 229-262; Tenże, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019.

⁹ K. Nawrocki, *Studium przypadku. Opór społeczny wobec władzy komunistycznej w województwie elbląskim (1976-1989)*, Elbląg-Gdańsk 2014, s. 68-70.

¹⁰ K. A. Kierski, *Relacje rządców diecezji warmińskiej z władzami komunistycznymi Polski w latach 1945-1989*, Olsztyn-Warszawa 2024, s. 628-631.

tykułu zagadnienia. Warto zatem uzupełnić te informacje, koncentrując się na analizie materiałów archiwalnych zdeponowanych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku oraz Archiwum Państwowym w Gdańsku (dokumenty zdeponowane w byłym Archiwum Państwowym w Malborku, połączonym od 1 III 2024 r. z archiwum w Gdańsku).

Przed wizytą

Aparat partyjno-państwowy województwa elbląskiego z uwagą śledził nastroje wśród mieszkańców po wyborze 16 października 1978 r. Karola Wojtyły na papieża. Zaobserwowano powszechny entuzjazm zarówno wśród duchowieństwa, jak też i laikatu. We wszystkich świątyniach województwa zorganizowano nabożeństwa dziękczynne, z biciem w dzwony i wystawianiem portretu nowej głowy Kościoła. Według dyrektora Wydziału do Spraw Wyznań w Elblągu Józefa Mazura, wybór Jana Pawła II stanowił impuls do rozwoju życia religijnego. Odnotowano znaczny wzrost frekwencji na październikowych nabożeństwach różańcowych. Księża w kazaniach apelowali do wiernych o aktywne włączenie się w odnowę życia religijnego w parafiach. Cztery z wygłoszonych wówczas homilii (kapucyna z Krynicy Morskiej ks. Mieczysława Kowalika, orionisty z Malborka ks. Leszka Wojtysia oraz księży diecezjalnych ks. Stanisława Gadomskiego z Młynar i Aleksandra Iwanickiego z Elbląga) zawierało także akcenty polityczne, które odebrano jako próbę wywarcia w nowej sytuacji przez „koła kościelne” nacisków na władze. Duchowieństwo oraz wierni województwa elbląskiego snuli przypuszczenia na temat reperkusji, jakie przyniesie wyniesienie Polaka na Stolicę Piotrową. Przeważały opinie o możliwej szybkiej normalizacji stosunków pomiędzy państwem a Kościołem. Warto podkreślić, że nie wszyscy kapłan podzielali powszechnie panujący w związku z tym optymizm. Wśród „księży zaangażowanych”, zrzeszonych w ZK Caritas zapanował bowiem niepokój o dalsze losy ich organizacji¹¹.

Bezpośrednio po wyborze Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową władze PRL stanęły przed perspektywą jego przyjazdu do ojczyzny. Desperacko starano się odwlec to wydarzenie w czasie, obawiając się możliwych negatywnych konsekwencji dla stabilności ustroju Polski Ludo-

¹¹ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Elblągu (dalej: KW PZPR Eg), sygn. 1358, k. 179-182.

wej¹². Przygotowania do wizyty rozpoczął natomiast Kościół. 15 lutego 1979 r. rządcą diecezji warmińskiej bp Jan Oblak nakazał zebrany w Olsztynie dziekanom jak najszerzej informować wiernych o papieżu i jego działalności, uzasadniając polecenie zbliżającą się papieską pielgrzymką. Wobec przemilczania bardzo istotnych zagadnień, związanych z działalnością Stolicy Apostolskiej, należało wykorzystać do tego celu również gabloty w świątyniach. Bp Oblak zobowiązał także księży do organizowania w parafiach „uroczystości z okazji dni papieża”, tj. w dzień jego urodzin, święto św. Piotra i Pawła, itp.¹³.

Po kilkumiesięcznych negocjacjach uzgodniono zarówno termin papieskiej pielgrzymki (2-10 czerwca 1979 r.), jak też i jej trasę, obejmującą Warszawę, Gniezno, Częstochowę i Kraków¹⁴. O ustaleniach Polska Agencja Prasowa poinformowała publicznie w piątek, 2 marca¹⁵. Księża powtórzyli informację w świątyniach województwa elbląskiego dwa dni później, w niedzielę, zalecając modlitwy w intencji pielgrzymki¹⁶. Zarówno aktyw partyjno-państwowy województwa, jak też i zapewne „księża pozytywni” podkreślali ówczesną „właściwą” politykę partii wobec Kościoła. Wskazywano przy tym, że wizyta Wojtyły w Oświęcimiu będzie miała „jednoznaczną wymowę” wobec domniemanych dążeń w RFN do przedawnienia zbrodni hitlerowskich¹⁷. Oczekiwano również, że pielgrzymka przyczyni się do podniesienia autorytetu Polski, stając się kolejnym sukcesem kraju na arenie międzynarodowej¹⁸.

Tematyka związana z osobą papieża i jego działalnością stała się przedmiotem katechez w trakcie lekcji religii. Władze stwierdziły

¹² K. Kąkol, *Spowiedź pogromcy Kościoła*, Olsztyn 1994, s. 121-122. Jeszcze w grudniu 1978 r. polscy dyplomaci otrzymali polecenie przekonywania Watykanu o niecelowości odwiedzin ojczyzny przez Jana Pawła II w 1979 r.; A. Friszke, M. Zaremba, *Wokół pierwszej pielgrzymki*, s. 32.

¹³ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1359, k. 15-16.

¹⁴ Komunikat sekretariatu episkopatu w związku z zaproszeniem papieża Jana Pawła II do Polski, 2.03.1979, red. P. Raina, [w:] Tenże, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3, 1975-1989, Poznań-Pelplin 1996, s. 129; List przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego do papieża Jana Pawła II w związku z zaproszeniem do Polski, 2.03.1979, red.: Tenże, [w:] tamże.

¹⁵ Komunikat w prasie ukazał się jednak dopiero w poniedziałek, 5 marca; *Wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce*, „Głos Wybrzeża” 5.03.1979, nr 49, s. 1; *Wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce*, „Dziennik Bałtycki” 5.03.1979, nr 49, s. 1.

¹⁶ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1359, k. 19.

¹⁷ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1363, k. 17.

¹⁸ APG, KW PZPR Eg, sygn. 651, k. 39.

wykorzystywanie do tego celu broszury, wydanej przez Kurię Metropolitalną Warszawską, zawierającą jej zdaniem „szkodliwe treści”¹⁹. Odnotowano także, że rządcy diecezji gdańskiej i warmińskiej w trakcie swych wizyt w województwie elbląskim zaczęli nawoływać wiernych do licznego wyjazdu na uroczystości z udziałem Jana Pawła II²⁰. Aktywność duszpasterzy została odebrana przez władze partyjno-państwowe województwa jako ofensywa ideologiczna Kościoła. Od marca 1979 r. omawiano zatem na wszystkich naradach i spotkaniach aktywu ideologicznego oraz podstawowych organizacji partyjnych problemy polityki wyznaniowej PRL. Zagadnienia te zostały również przedstawione 24 maja przez lektora KC PZPR działaczom partyjnym Zakładów Mechanicznych Zamech oraz lektorom KM PZPR w Elblągu. W konsekwencji elbląski komitet wojewódzki partii dysponował 25 odpowiednio przeszkolonymi osobami. Były one w każdej chwili do dyspozycji wszystkich instancji partyjnych województwa, aby przybliżyć zagadnienia z zakresu stosunków państwo-Kościół²¹. Warto także wspomnieć, że według sekretarza KW PZPR w Elblągu Andrzeja Małka, po początkowym dużym zainteresowaniu zapowiedzianą wizytą papieża w Polsce, ciężar uwagi opinii publicznej miał przesunąć się na początku marca 1979 r. na sprawy związane z agresją Chin na Wietnam²².

Plan działań władz w związku ze zbliżającą się wizytą papieża w Polsce był w dniu 12 maja 1979 r. jednym z punktów obrad zespołu wojewódzkiego do spraw kleru w Elblągu²³. Posiedzeniu przewodniczył Małek, zaś jego uczestnikami byli komendant wojewódzki MO płk Zbigniew Stańczyk, zastępca komendanta ds. SB płk Marian Kania, wicewojewoda elbląski Alfred Zienkiewicz, kierownik Wydziału Administracyjnego KW PZPR Marian Derks oraz dyrektor WdSW Józef Mazur. Postanowiono ustalić stan liczbowy i jakościowy auto-

¹⁹ „Przyszły lata ostatnie i znów stanęliśmy wobec najistotniejszych zagrożeń. Z ogromną siłą uderzył zorganizowany ateizm”; zob. APG, KW PZPR Eg, sygn. 1363, k. 16.

²⁰ Tamże.

²¹ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1367, k. 61.

²² APG, KW PZPR Eg, sygn. 651, k. 41. 17 lutego 1979 r. wojska chińskie przekroczyły granicę Wietnamu. Konflikt zbrojny trwał do 16 marca tegoż roku; P. B e n - k e n, *Socjalistyczna Republika Wietnamu wobec kryzysu w PRL na początku lat osiemdziesiątych*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2012, nr 2, s. 67.

²³ Zespół zajął się tego dnia także zatwierdzeniem wniosków, dotyczących odznaczenia księży z okazji trzydziestopięciolecia PRL.

karów, znajdujących się w dyspozycji różnych instytucji i zakładów pracy na terenie województwa i ściśle nadzorować ich wykorzystanie w okresie pielgrzymki Jana Pawła II. Zdecydowano ponadto, że od 15 do 19 maja zostaną przeprowadzone przez wytypowanych naczelników miast i gmin oraz pracowników Urzędu Wojewódzkiego indywidualne konferencje ze wszystkimi proboszczami. Mazur natomiast przedstawił kolektywowi do zatwierdzenia tezy do rozmów²⁴. Zostały one następnie powielone w 35 egzemplarzach. Spotkania z księżmi służące umocnieniu ich lojalności wobec państwa, miały przebiegać w atmosferze życzliwości. Zakładano, że prelegenci przedstawią duchownym nie tylko problemy, wynikające z wizyty papieża, lecz także (a może przede wszystkim) sukcesy społeczno-gospodarcze Polski Ludowej oraz perspektywy dalszego rozwoju zarówno województwa elbląskiego, jak też i poszczególnych miast i gmin. Zamierzano także omówić niektóre zagadnienia, związane z polityką wyznaniową państwa. Duchownym, którzy prowadzili „szkodliwą działalność”, należało „spokojnie, lecz zdecydowanie wykazać nieprawidłowość ich postępowania”²⁵.

Mazur, zgodnie z postanowieniami zespołu wojewódzkiego, przedstawił 14 maja 1979 r. wzmiankowane tezy pierwszym sekretarzom miejskich i gminnych instancji partyjnych oraz naczelnikom miast i gmin. Do rozmów z duchownymi zaangażowano 25 naczelników terenowej administracji państwowej, pięciu dyrektorów wydziałów UW, pracowników WdSW oraz prezydenta Elbląga²⁶. 93 administratorów parafii oraz dwóch wikariuszy-ekonomów (placówki duszpasterskie w Sadlinkach i Nowicy) zaproszono osobiście lub telefonicznie, bez stosowania formy wezwań urzędowych. Spotkania odbywały się w urzędach miast i gmin. Według dyrektora elbląskiej administracji wyznaniowej księża byli zadowoleni z poruszanej tematyki. Pozytywnie odebrano potraktowanie ich w sposób poważny i kulturalny. Duchownych, przyzwyczajonych do innych standardów spotkań z przedstawicielami władz, tym razem nie upominano i nie straszono karami. Pod wpływem prelegentów deklarowali, że wykorzystają ambonę do zaapelowania do osób starszych, kobiet ciężarnych i dzieci, by zaniechali wyjazdów na spotkanie z papieżem. Potwierdzili, że ostrzegą osoby planujące wy-

²⁴ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1360, k. 22.

²⁵ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 101-102v.

²⁶ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1360, k. 39.

jazdy indywidualne o wiążącym się z tym „dużym ryzykiem”. Podjęli się także zaapelować do tych, którzy wyjadą o przestrzeganie nakazów i zakazów władz państwowych. Sami zaś na ogół bez entuzjazmu mieli podchodzić do wyjazdu, zrażeni perspektywą trudów, wiążących się z przejazdem i udziałem w uroczystościach. Deklarowali zatem, że wszystko lepiej zobaczą w telewizji²⁷. Proboszcz parafii św. Mikołaja w Elblągu ks. Mieczysław Józefczyk wspominał, że w trakcie rozmowy Mazur roztaczał przed nim wizję tumultu i zamieszania, gdy nie zdoła się opanować napływających na spotkania z papieżem rzesz wiernych. Dyrektor elbląskiej administracji wyznaniowej sprawiał przy tym wrażenie przerażonego perspektywą licznych ofiar. W jego opowieści wiele osób miało być bowiem w tłumie stratowanych i zduszonych²⁸.

Warto nadmienić, że jedyne zbiorowe spotkanie duchowieństwa województwa elbląskiego z władzami, poświęcone zbliżającej się wizycie Jana Pawła II zorganizowano wyłącznie dla „księży pozytywnych”. 24 kwietnia 1979 r. na konferencję w Urzędzie Wojewódzkim w Elblągu z przewodniczącym WRN (jednocześnie I sekretarzem KW PZPR w Elblągu) Antonim Połowniakiem, zastępczą przewodniczącego WRN (równocześnie sekretarzem KW PZPR w Elblągu) Andrzejem Małkiem oraz wojewodą elbląskim (a także członkiem egzekutywy KW PZPR) Leszkiem Lorbieckim przybyło 21 członków ZK Caritas. Dyskusja objęła „węzłowe problemy społeczno-gospodarcze województwa” oraz zasady organizacyjne i porządkowe, które miały obowiązywać w trakcie pielgrzymki²⁹.

Nie było natomiast zamiarem elbląskich władz omawianie problematyki wizyty papieża z rządcami diecezji. Temat ten został pominięty przez wojewodę elbląskiego w trakcie spotkania z w dniu 7 maja z nowomianowanym ordynariuszem diecezji warmińskiej bp. Józefem Glempem. Warto podkreślić, że nie poruszył go również bp Glemp³⁰.

²⁷ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1358, k. 30-32.

²⁸ M. J ó z e f c z y k, *Elbląskie drogi*, Elbląg 2006, s. 81.

²⁹ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 80.

³⁰ Rządcy diecezji warmińskiej towarzyszył proboszcz parafii św. Mikołaja w Elblągu ks. Mieczysław Józefczyk. W spotkaniu uczestniczył także dyrektor WdSW Józef Mazur; APG, KW PZPR Eg, sygn. 1358, k. 158-159. Karol Nawrocki w swej publikacji wysnuł ze wspomnień ks. Józefczyka błędny wniosek o przeprowadzonych wówczas negocjacjach bp. Glempa z wojewodą Lorbieckim, dotyczących transportu pielgrzy-

Natomiast sufragan gdański bp Kazimierz Kluz, który 26 maja w zastępstwie rządcy diecezji³¹ przybył do Elbląga na konferencję z Lorbieckim, wyraził dezaprobatę dla zebrań księży, organizowanych przez władze państwowe. W przedstawionej przez kanclerza kurii gdańskiej ks. Bernarda Polzina, towarzyszącego bp. Klutowski opinii, zakończone właśnie rozmowy z księżmi miały na celu zapobieżenie masowemu udziałowi wiernych w spotkaniach z Janem Pawłem II. Wojewoda elbląski, który wyraził zdziwienie wobec „niezrozumiałej dla władz takiej oceny”, tłumaczył się „chęcią udzielenia pomocy księżom” oraz zamiarem zapewnienia właściwego przebiegu pielgrzymki. Lorbiecki odrzucił także oskarżenie o planowanie przez władze wojewódzkie zasadniczego ograniczenia liczby uczestników uroczystości z dekanatów Nowy Dwór Gdański i Nowy Staw, poprzez odmowę przydziału autokarów. Kategorycznie przy tym oświadczył, że obiecane cztery autobusy zostaną udostępnione³².

W trakcie pielgrzymki papieża Jana Pawła II w Polsce w 1979 r., wiernych z poszczególnych diecezji przydzielono do konkretnych miejsc uroczystości. Warmińska kuria biskupia przekazała w związku z tym do rozprawdzenia w województwie elbląskim karty uczestnictwa w wyjedzie do Warszawy dla 3 tys. osób dorosłych, 400 młodzieży oraz 15 udających się własnymi środkami lokomocji³³. Dwa „elbląskie” dekanaty diecezji gdańskiej otrzymały zaś 350 kart dla dorosłych i 50 dla młodzieży do Gniezna³⁴. Do 23 maja 1979 r. duchowieństwo złożyło zapotrzebowanie na 38 autobusów, które miały przewieźć wiernych na uroczystości: 20 z Elbląga, sześć z Malborka, pięć z Kwidzyna, trzy z Braniewa oraz cztery z terenów diecezji gdańskiej (dekanaty Nowy Dwór Gdański i Nowy Staw)³⁵. Przeprowadzona zgodnie z ustaleniami zespołu z 12 maja 1979 r. inwentaryzacja autokarów pozwoliła

mów na spotkanie z papieżem; zob. K. Nawrocki, *Studium przypadku...*, s. 69; por. M. Józefczyk, *Elbląskie drogi*, s. 82.

³¹ Biskup gdański Lech Kaczmarek od 1979 r. unikał spotkań z władzami województwa elbląskiego, każdorazowo usprawiedliwiając się złym samopoczuciem; APG, KW PZPR Eg, sygn. 1358, k. 111.

³² Wojewodzie elbląskiemu towarzyszył w spotkaniu dyrektor elbląskiej administracji wyznaniowej; APG, KW PZPR Eg, sygn. 1360, k. 5-7.

³³ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 66.

³⁴ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1363 k. 21.

³⁵ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1367, k. 59.

na ustalenie, że województwo elbląskie dysponowało 26 pojazdami, przystosowanymi do obsługi ruchu turystycznego oraz 79, pozostającymi w dyspozycji zakładów pracy³⁶.

Od 16 maja 1979 r. przewodnictwo wojewódzkiemu zespołowi do spraw kleru, koordynującemu wszystkie działania administracji na terenie województwa elbląskiego związane z wizytą papieża w Polsce, przejął I sekretarz wojewódzkiej instancji partyjnej³⁷. Kolektywowi udało się do 29 maja zapobiec szeregu próbom zorganizowanych wyjazdów na spotkania z Janem Pawłem II do innych miejscowości, spoza planu regionalizacji w ramach poszczególnych diecezji³⁸. Według kierownika Wydziału Administracyjnego KW PZPR w Elblągu „odpowiednie działania” instancji partyjnych w poważnym stopniu ograniczyły także sprzedaż kart uczestnictwa w uroczystościach. Wielu duchownych z inspiracji władz miało zniechęcać wiernych, strasząc wysokimi kosztami udziału w uroczystościach, problemami z nabyciem napojów, itp. Zachęcano natomiast, by przebieg wizyty obserwować w telewizji³⁹. Do 29 maja (tj. na trzy dni przed rozpoczęciem wizyty papieża w ojczyźnie), elbląski kolektyw partyjny zdecydował o wysłaniu z terenu województwa elbląskiego do Warszawy 24 autokarów (z 38 zamówionych) z 960 osobami, oraz 4 autobusów do Gniezna z 160 osobami⁴⁰. Spośród trzech pociągów specjalnych z Elbląga, o które zwróciła się warmińska kuria biskupia, udostępniono tylko jeden⁴¹. Jednocześnie po sprawdzeniu planów biur turystycznych wyeliminowano siedem wycieczek, których trasy pokrywały się z terminem i miejscem pobytu papieża⁴².

Należy zaznaczyć, że 22 maja 1979 r. zastępca kierownika Wydziału Organizacyjnego KC PZPR Andrzej Ozga polecił sekretarzom komitetów wojewódzkich partii, zajmujących się sprawami organizacyjnymi, przysyłanie od 24 maja codziennych, zwięzłych notatek (jedna strona maszynopisu), dotyczących zainteresowania społeczeństwa wizytą papieża oraz przygotowań duchowieństwa i wiernych do piel-

³⁶ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 107-112.

³⁷ APG, KW PZPR Eg, sygn. 651, k. 9.

³⁸ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 63.

³⁹ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1363, k. 18.

⁴⁰ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 63.

⁴¹ M. J ó z e f c z y k, *Elbląskie drogi*, s. 82.

⁴² APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 59.

grzymki⁴³. 26 maja nakazano ponadto przekazanie informacji na temat przebiegu i wyników rozmów z proboszczami, spodziewanej liczby wiernych, którzy wyjadą oraz działań księży, które zmierzały do zwiększenia frekwencji na uroczystościach⁴⁴. W województwie elbląskim meldunki, składane teleksem do 11 czerwca, sygnował sekretarz KW PZPR Andrzej Małek. W dniu 3 czerwca uczynił to przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Henryk Hawliczek, zaś 5 czerwca sekretarz elbląskiej wojewódzkiej instancji partyjnej Bożena Janikowska⁴⁵.

Również aparat bezpieczeństwa rozpoczął przygotowania do wizyty Jana Pawła II w Polsce. 15 marca 1979 r. minister spraw wewnętrznych Stanisław Kowalczyk powołał sztab, którego zadaniem było zabezpieczenie operacyjne pielgrzymki. Działaniom nadano kryptonim „Lato-79”⁴⁶. W dniu 2 maja komendant wojewódzki MO w Elblągu Zbigniew Stańczyk wstrzymał na okres od 15 maja do 15 czerwca urlopy wypoczynkowe podległym funkcjonariuszom MO i SB. Stańczyk uzasadnił zarządzenie „prawidłową realizacją zadań” w ramach wzmiankowanej operacji⁴⁷.

Pielgrzymka

Od godz. 8.00 1 czerwca do godz. 24.00 11 czerwca 1979 r. w KW PZPR w Elblągu oraz w instancjach partyjnych pierwszego stopnia województwa elbląskiego (tj. komitetach miejskich, gminnych i miejsko-gminnych) wprowadzono całodobowe dyżury pracowników politycznych oraz aktywu. Sekretarze komitetu wojewódzkiego mieli być dostępni całodobowo w miejscach zamieszkania. Do ich dyspozycji pozostawały w gotowości samochody służbowe wraz z kierowcami. Łączność z Komitetem Centralnym PZPR utrzymywano przez „we-cze”, czyli specjalną sieć o wysokiej częstotliwości. Informacje do KC przekazywano z telefonu sekretarza Małka, natomiast rozmowy przychodzące z centrali partii kierowano na telefon I sekretarza Połowniaka⁴⁸.

⁴³ Tamże, k. 58.

⁴⁴ Tamże, k. 57.

⁴⁵ Tamże, k. 59-75.

⁴⁶ R. Ł a t k a, *Krakowski etap I Pielgrzymki*, s. 311.

⁴⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku (dalej: AIPN Gd), Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Elblągu (dalej: WUSW El), sygn. 1111/24, k. 307.

⁴⁸ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 46-49.

Warto zauważyć, że MO i SB z województwa elbląskiego na podstawie zarządzenia komendanta wojewódzkiego MO nr 042/79 przeszła od 31 maja do 11 czerwca 1979 r. w dwuzmianowy system służby w podwyższonej gotowości. Ponadto od 30 maja do 15 czerwca jednostki terenowe zostały zobowiązane do składania meldunków sytuacyjnych za poprzednią dobę. Niezwłocznie należało natomiast informować KW MO w Elblągu o zaistnieniu wydarzeń nadzwyczajnych. Funkcjonariusze mieli również za zadanie nawiązać kontakt z każdą „jednostką OZ” (Osobą zaufaną⁴⁹), zlecając zbieranie informacji o nastrojach, wypowiedziach i przedsięwzięciach załóg zakładów pracy, duchowieństwa oraz środowisk kościelnych⁵⁰.

W instancjach partyjnych pierwszego stopnia dyżury mieli pełnić tamtejsi I sekretarze, sekretarze etatowi partii, sekretarze społeczni, sekretarze podstawowych organizacji partyjnych w urzędach oraz naczelnicy i sekretarze tychże urzędów, jeżeli należeli do PZPR. Ich zadaniem było zbieranie informacji o aktualnej sytuacji społeczno-politycznej i codzienne przekazywane w godz. 7.00-9.00 meldunków do komitetu wojewódzkiego partii oraz natychmiastowe informowanie o zdarzeniach incydentalnych. Zarówno dyżurni, jak też funkcjonariusze z miejscowej komendy MO powinni posiadać wiedzę o miejscu pobytu I sekretarza KM/KM-G/KG. Zakładano, że elbląski kolektyw partyjny będzie uzyskiwał informacje o bieżącej sytuacji w terenie również z KW MO w Elblągu oraz z wytypowanych komitetów zakładowych PZPR⁵¹.

Dyżurni w terenie informowali centralę w Elblągu, że w przeddzień wizyty papieskiej (tj. w niedzielą 1 czerwca 1979 r.) życie w województwie toczyło się normalnie. Nie stwierdzono żadnych zdarzeń nadzwyczajnych, czy zakłóceń ładu i porządku publicznego. Ludzie mieli być przede wszystkim zainteresowani organizacją własnego wypoczynku.

⁴⁹ Jedna z kategorii współpracowników aparatu bezpieczeństwa w Polsce Ludowej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., systematycznie i w sposób dobrowolny przekazująca informację funkcjonariuszom MO i SB; zob. F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989)*, Kraków 2015, s. 347.

⁵⁰ AIPN Gd, WUSW El, sygn. 437/25 t. 6, k. 5-6.

⁵¹ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1357, k. 46-47.

Zapełnione były parki i inne tereny rekreacyjne. Zanotowano również wysoką frekwencję na imprezach z okazji Dnia Dziecka⁵².

W nocy z 1 na 2 czerwca na spotkanie z papieżem do Warszawy zorganizowanymi środkami lokomocji udało się z województwa elbląskiego około 1 tys. osób. Odnotowano także 348 samochodów osobowych z elbląską rejestracją, które w tym czasie wyjechały w kierunku stolicy. W wielu dekanatach nie wykorzystano przydzielonych kart wstępu. Natomiast z pięciu parafii województwa, należących wyłącznie do diecezji warmińskiej (Benowo, Pluty, Stary Dzierzgoń, Rakowiec i Żelazna Góra) miał nikt nie wyjechać⁵³. Według meldunków, wpływających z terenu, do godzin porannych 2 czerwca 1979 r. w województwie stwierdzono jednostkowe przypadki wywieszania flag papieskich i narodowych na budynkach prywatnych. Służby zanotowały ponadto powtarzające się indywidualne wypowiedzi mieszkańców województwa o ograniczeniu przez państwo transmisji z innych miejsc pobytu papieża, niż Warszawa. Do incydentu doszło w Kończewicach, gmina Miłoradz. Rodzice, z inicjatywy tamtejszego duszpasterza, mieli bezskutecznie wywierać naciski na dyrektora szkoły, by pozwolił dzieciom na oglądanie relacji telewizyjnej z powitania Jana Pawła II⁵⁴. Pedagodzy z Prabut podeszli do sprawy odmiennie, umożliwiając uczestnictwo w transmisji części uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 1⁵⁵. Elbląski kolektyw partyjny pochwalił się przed Wydziałem Organizacyjnym KC PZPR wyłącznie sukcesem w Kończewicach. Zatajono natomiast prabucką porażkę, za którą należy uznać niezapobieżenie naruszenia ściśle przestrzeganego świeckiego charakteru szkoły⁵⁶.

Należy podkreślić, że uroczystości na Placu Zwycięstwa spotkały się z surową oceną aktywu partyjnego województwa. W papieskiej homilii dostrzeżono treści wrogie, polegające na „wyeksponowaniu faktów historycznych zgodnie z doktryną polityczno-ideologiczną Kościoła” (powstanie warszawskie, niedopuszczenie do wizyty w Polsce Pawła VI)⁵⁷. Informacja ta, zamieszczona w codziennym sprawozdaniu do KC PZPR, paraflowanym 3 czerwca przez przewodniczącego Hawliczka, uległa jed-

⁵² Tamże, k. 67, 11v.

⁵³ Tamże, k. 18.

⁵⁴ Tamże, k. 67.

⁵⁵ Tamże, k. 19.

⁵⁶ Tamże, k. 67.

⁵⁷ Tamże, k. 17v-18v.

nak modyfikacji. Opinię przypisano bowiem nie aktywowi partyjnemu, lecz zwykłym mieszkańcom województwa⁵⁸.

3 czerwca 1979 r. na spotkanie z papieżem do Gniezna udało się około 200 osób w pięciu autokarach. Oprócz wcześniej planowanych czterech autobusów z wiernymi z parafii diecezji gdańskiej, dodatkowo wyjechali klerycy z seminarium werbistów w Pieniężnie⁵⁹. Zgodnie z meldunkami, przekazywanymi do centrali, wizyta papieża budziła w kolejnych dniach „umiarkowane zainteresowanie” społeczeństwa województwa elbląskiego. Uroczystości miały nie absorbować w najmniejszym stopniu uwagi robotników, czyli „załóg zakładów pracy”. Według sprawozdań nie zanotowano także poważniejszych incydentów⁶⁰. Do tych nieoficjalnych, tj. nieprzekazanych dalej do KC PZRP należały: umieszczenie 6 czerwca podobizny papieża w punkcie sprzedaży Toto-Lotka przy ul. VIII Plenum (obecna Sikorskiego) w Malborku, braki w napojach chłodzących w Elblągu⁶¹, awaria linii elektrycznej, uniemożliwiająca 7 czerwca odbiór transmisji z Oświęcimia przez część mieszkańców Elbląga⁶², oraz zderzenie w dniu 8 czerwca autobusów wycieczkowych z RFN i z Polski (własność Orbis) na trasie Frombork-Młynary⁶³.

Po wizycie papieskiej

Już po zakończeniu pielgrzymki Jana Pawła II, elbląskie władze partyjno-państwowe stwierdziły utrzymywanie się zwiększonej frekwencji na nabożeństwach w kościołach. Towarzyszyło temu, według dyrektora WdSW w Elblągu, „zaktywizowanie działalności konfesyjnej kleru i aktywu partyjnego”, mające wynikać z przekonania o nadrzędnej roli Kościoła w Polsce. Jeszcze w 1979 r. zanotowano ponadto wzrost liczby nowoprzyjętych w wyższych seminariach duchownych alumnów z terenów województwa elbląskiego (łącznie 24 kleryków⁶⁴). Wśród niektórych księży dostrzeżono „ujawnienie się tendencji, wskazujących na wzrost tupetu i agresywności”. Wyrażało się to w wygła-

⁵⁸ „Wiele osób (nie tylko członkowie partii), z dezaprobatą przyjęło [...]”; tamże, k. 68.

⁵⁹ Tamże, k. 69.

⁶⁰ Tamże, k. 70.

⁶¹ Tamże, k. 22-23.

⁶² Tamże, k. 23.

⁶³ Tamże, k. 23v.

⁶⁴ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1374, k. 35.

szaniu „szkodliwych i napastliwych kazań” (administratorzy parafii: Kończewice ks. Ewaryst Kleinert, Tychnowy ks. Janusz Wysocki) oraz negatywnych wypowiedziach na temat rządzących w kontekście wizyty papieskiej w Polsce (wikariusz parafii św., Mikołaja w Elblągu ks. Romuald Zapadka)⁶⁵. Na podkreślenie zasługuje ujęcie w tym gronie ks. Wysockiego – „duchownego pozytywnego”, członka ZK Caritas⁶⁶. W samym zaś zrzeszeniu utrzymywała się zresztą wówczas stagnacja, trwająca od wyboru papieża. Spadek aktywności „księży zaangażowanych” był spowodowany utrzymującą się jeszcze od wyboru Jana Pawła II niepewnością co do dalszego losu zrzeszenia, związaną z wysoce prawdopodobną formalną normalizacją stosunków państwo-Kościół⁶⁷.

W województwie elbląskim nastąpił natomiast znaczny wzrost dynamiki Stowarzyszenia PAX. Główny akcent w działalności klubowo-odczytowej położono na problematykę, związaną z osobą papieża. Zdaniem Mazura mniej widoczne stały się „właściwe” treści ideowe i polityczne, zapisane w statucie organizacji, sprawiając wrażenie „schodzenia PAX na prawo”. Przynosiło to działaczom konkretne korzyści, wynikające choćby z łatwiejszego nawiązywania kontaktów z duchowieństwem. Postawa elbląskiego oddziału Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego nie uległa natomiast zasadniczym zmianom, co miało wynikać z małej liczebności członków i niewielkiego wpływu na środowisko katolickie⁶⁸.

Rozgłos, jaki nadano wizycie papieskiej ośmielił, według Mazura, część społeczeństwa do podejmowania działań kolidujących z obowiązującym porządkiem prawnym. Wierni dokonali samowolnej wymiany starych krzyży (Gurcz i Skolwity) oraz ustawili dwa nowe (Markusy i Ząbrowiec⁶⁹). Odnotowano ponadto próby wznowienia działań rewin dykacyjnych odnośnie byłego mienia kościelnego (parafia Kamieniec) oraz przejścia kościołów poprotestanckich (Kaczynos i Grądku)⁷⁰.

⁶⁵ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1359, k. 34; APG, KW PZPR Eg, sygn. 1363, k. 22-23.

⁶⁶ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1356, k. 4.

⁶⁷ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1359, k. 35.

⁶⁸ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1358, k. 113.

⁶⁹ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1359, k. 34; APG, Urząd Wojewódzki w Elblągu (dalej: UW El), sygn. 668, k. 31-38.

⁷⁰ APG, KW PZPR Eg, sygn. 1359, k. 34-35. Kuria Biskupia Diecezji Warmińskiej ujęła 30 października 1979 r. w planie budownictwa kościelnego na 1980 r. przenie-

Zakończenie

Aparat partyjno-państwowy województwa elbląskiego z uwagą śledził skutki wyboru Karola Wojtyły na papieża. Rzeczywistym wyzwaniem dla władz okazała się jednak wizyta Jana Pawła II w Polsce w 1979 r. Na terenie województwa elbląskiego koordynacją działań zajął się zespół wojewódzki do spraw kleru pod bezpośrednim nadzorem KC PZPR. Przygotowaniom wiernych do pielgrzymki przeciwstawiono narady i spotkania aktywu ideologicznego z szeregowymi członkami partii oraz z robotnikami z zakładów pracy województwa. Na dwa tygodnie przed papieską pielgrzymką przeprowadzono przez naczelników miast i gmin oraz pracowników Urzędu Wojewódzkiego indywidualne konferencje ze wszystkimi proboszczami. Ich celem było, oprócz lojalizacji duchowieństwa, zachęcenie wiernych do poprzestania na transmisjach telewizyjnych. W trakcie zaś wizyty papieża w KW PZPR w Elblągu oraz w instancjach partyjnych pierwszego stopnia województwa elbląskiego wprowadzono całodobowe dyżury aktywu. Zakres prowadzonych działań uprawnia do sformułowania wniosku o obawach władz przed wybuchem społecznym. Najistotniejszym efektem pielgrzymki okazało się natomiast ożywienie religijne, przy równoczesnym spadku aktywności „księży zaangażowanych”.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Elblągu, sygn. 437/25 t. 6, 1111/24.

Archiwum Państwowe w Gdańsku

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Elblągu, sygn. 651, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1363, 1367, 1374.

Urząd Wojewódzki w Elblągu, sygn. 661, 668.

Źródła drukowane

Józefczyk M., *Elbląskie drogi*, Elbląg 2006.

Kąkol K., *Spowiedź pogromcy Kościoła*, Olsztyn 1994.

sienie świątyni pomenonickiej z Kaczegonosu do Elbląga oraz odbudowę kościoła w Grądkach; APG, UW El, sygn. 661, k. 128.

- Raina P., *Wizyty apostolskie Jana Pawła II w Polsce. Rozmowy przygotowane Watykan-PRL-Episkopat*, Warszawa 1997, s. 15-122.
- Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, red. A. Friszke, M. Zaremba, Warszawa 2005.

Opracowania

- Benken P., *Socjalistyczna Republika Wietnamu wobec kryzysu w PRL na początku lat osiemdziesiątych*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2012, nr 2, s. 62-85.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Friszke A., Zaremba M., *Wokół pierwszej pielgrzymki*, [w:] *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, red. A. Friszke, M. Zaremba, Warszawa 2005, s. 5-73.
- Kierski K. A., *Relacje rządów diecezji warmińskiej z władzami komunistycznymi Polski w latach 1945-1989*, Olsztyn-Warszawa 2024.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019.
- Łatka R., *Krakowski etap I Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny z perspektywy władz PRL. Próba syntetycznego spojrzenia*, „Res Historica” 2016, nr 42, s. 301-328.
- Łatka R., *Rada Główna Episkopatu Polski a pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, „Dzieje Najnowsze” 2018 nr 1, s. 229-262.
- Musiał F., *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989)*, Kraków 2015.
- Nawrocki K., *Studium przypadku. Opór społeczny wobec władzy komunistycznej w województwie elbląskim (1976-1989)*, Elbląg-Gdańsk 2014.
- Skibiński P., *Odnova tej ziemi. I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, czerwiec 1979*, Warszawa 2020.
- Wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce*, „Dziennik Bałtycki” 5.03.1979, nr 49, s. 1.
- Wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce*, „Głos Wybrzeża” 5.03.1979, nr 49, s. 1.
- Zieliński Z., Bober S., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.

ANDRZEJ B. KRUPA – dr, członek zwyczajny Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Zainteresowania badawcze: polityka wyznaniowa państwa wobec Kościoła po 1945 r.